

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi polji. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 60 kr., za pol leta, 1 fl. 80 kr. za četert leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 20, za pol leta 2 fl. 20 kr., za četert leta 1 fl. 15 kr. nov. dn.

V Ljubljani v sredo 29. januarja 1862.

Ličje.

Važno delo v goricah je véz, ktera se v Ivanjšeku začne in do konca Jakopovskega trpi, v velikih vinogradih pa še včasih dalje. Poglejmo, s čim ljudje po različnih krajih trte v goricah vežejo.

Po lotmerških goricah, po radgonskih, po Kranjskem, Goriškem in Nemškem vežejo navadno s slamo; po štajarskih in hrvaških Halozah pa z ličjem.

Ličje je nadržta skorja lipovcova. Lipovec pa je nasajeno lipovo grmje navadno na zakopu pod goricami. Lipovec ima vsak gospodar celi kos zemlje nasajenega. So kratke visoke stebila z debelimi glavami, kjer šibje požene, ktero ob Filipovem, kadar začne gnati in v mezgi biti, se poreže, skorja potem sleče in v kuče ali rokovati zveže in posuši. Kadar pride véz, se taka rokovat ličja stolče s peračo ali batom in namoči, da mehka postane. Vezač si jo tedaj dene v kanjir ali v gorzatakneni predkrilnik in si iz njega ličje jemlje. Vsaka lika ima vitre in se dá česati na dvoje ali manjše like. Ličje je jako žilavo in drži močno. Pri vezanji pa mora vezač ali vezavka nož imeti, da ličje odrezava, in z eno liko na več krajih trs zveže.

Lipovec se mora okopavati in gnojiti kakor trs, da daljše šibe požene. Kteri gospodar lipovca nima posajenega, ali si ga zadosti ne pripravi, si ga mora kupiti, ker ga nekteri dosti redijo in ž njim tržijo.

Pri Požunu na Ogrskem na levem pobočju Donave pa nekteri namesto slame neko dolgo travo, kteri se ostriz pravi, ki je veliki paholci podobna in po mokrih krajih in muhah raste, jemljejo in ž njo trte vežejo. Deca in siromaški ljudje ono travo berejo in v kuče zvezano in skičeno oddavajo. Š.

Zdravilske reči.

(Kako divje meso odpraviti?) nas praša nek gorišk gospodar. Radi odgovorimo tako-le: Divje meso so celó celó majhne bradovičice, ktere ne pripusté, da bi se rana zacelila, to je, koža čez rano potegnili. To se godí najraje potem, če se rana preveč zmiva, ali kako drugač draži, drgne, in slabo obvezuje. Odpravi se divje meso, če se ga je že mnogo napravilo, s tem, da se z nožem odreže; če ga je pa še malo, se čez-nj potegne z belo razbeljenim, hruški podobnim, železom, da se hrasta napravi. Hrasta naj se pa nikdar ne odtrga, ampak pustí pri miru, da sama odpade, ker se pod-njo rana večidel začne lepo celiti. Vsak kovač lahko naredí tako železo. Če se pa divje meso še le začinja napravljati, se večidel odpravi, ako se s žganim galunom postupa in se potem rana bolj trdno obveže. Če se notranje lice suhih čespej na divje meso priveže, ga tudi včasih odpravijo.

(Zoper opekline) pomaga hitro, ako navadnega belega mčila (žajfe) nastržeš in z vodo toliko pomočiš, da je kakor mazilo. To namaži potem, pa ne na debelo, na tanko platnéno ruto in okoli opekline trdno ovij. Mehurje popred predéri.

Mokre hiše, njih napake in kako odvrniti jih.

Mokre hiše, ki se nahajajo večidel v manjših mesticah na deželi, po trgih in vaséh, pa tudi v večih mestih, so, kakor skušnje učé, res hude napake za človeško zdravje. V mokrih hišah je gnjiloba domá; pod, vrata, okna, strope, hišno opravo in vse, kar je lesénega, gnjiloba napade in goba se vgnjezdí, ktera v kratkem času lesnino pokvari, pa se tudi po stenah razpné, in prebivanje z nekim gnjusnim trohljivim in mrtvaškim duhom prevzame. Zidovje, posebno okrog okinj in vrat nad podom, po kotih, zad za pohišno opravo in orodjem postane mokro in je z nekako gnjusobno žlezo prepeto; in po tem takem prevzame vse hišne reči smrdljiva in gnjilobi podveržena plesnoba, da postanejo mokre, zaduhle in jemajo trohneti.

Akoravno je potem takem škoda za hišo in hišno orodje velika, bi vse to se še, čeravno težko, vendar-le pretrpelo, ako bi le hišna mokrota človeškemu zdravju toliko ne škodovala.

Ker v mokrih hišah ni dovelj za človeško življenje tako potrebne kislice, ampak le kužni zrak premaguje, in ta je počasen strup za človeško življenje. Ljudje, ki morajo v mokrih hišah prebivati, kmali čutijo, da se jim zdravje spodkopuje. Al odraščeni ljudje ne čutijo take hromote tako brzo, kakor otroci, ker imajo odraščeni več ali manj opravil zunaj hiše, majhni otroci pa se vedno le po tleh verté in neprenehoma v kužnem zraku bivajo. Ni čuda, da ravno iz tega vzroka otroke revnih starišev, ki v mokrih hišah prebivajo, bezgavke in mramorke (škrofelnji) pogostoma napadajo. Ta bolezen pa ni taka kakor marsiktera druga, ktero človek enkrat prestopí; ampak ona muči in krišpa ubozelega otroka več let zaporedoma tako, da zaostaja na duhu in telesu v vsem, in je celi čas življenja revna pokveka in bolehná sirota.

Kako slabo se tedaj družini v mokrem stanovanji godí! Gotovo, da ostane bolj zdrava ciganska drhal v svojem pustem brlogu ali gojzdnem ležišču kakor pa pošten človek v mokrem stanovanju!

Da je to vse gola resnica, mi menda ne bo treba na dolgo in široko razkladati; le ta, ki ni še nikoli v mokrem stanovanji bival, bo mislil, da je popis naš preojster. Al počasi, dragi prijatelj! Ali ti ne spricujejo tega tudi cvetlice, ki jih v kahlah v mokrih hišah nahajaš, ki v tako kužnem zraku hirajo in bolehajo? Ali ne vidiš, kako so s plesnino in žlezo preprežene, kako tanke in dolge vodene mladikice in slabe peresca poganjajo, ali ne vidiš na njih rumenih, majhnih in pokvečenih peresic! Od kod pride vse to drugod kakor od vlažnega in mokrega kota!

Od kod pa izvira hišna vlažnost? Kako se mora ravnati, preden se nova hiša zida, — in kako se mokrota iz nje odpravlja, ko je hiša že zidana?

Hiše so mokre:

1. Ako se iz trdega kamnja zidajo, ktero se o vsakem premenu vremena potí. S takim kamnjem se mora le podstava v tléh zidati, ne pa vrhno zidanje; posebno škodljivo je pa za hiše in take shrambe, v kterih

ljudje prebivajo, kjer se mraz in gorkota preminjata; ravno tako slabo je tudi za hleve, pode, senice, kašte ali žitnice, kleti itd.

2. Če je zidovje, ki na prostem stoji, pre-tanko, da lahko mraz in zmerzlina skoz udari. Zidovje se mora precej debelo zidati, zlasti kamnitno zidovje, ki ostane vedno hladnejše in vlažnije, se mora zidati debelejše kakor zidovje iz opeke (cegla). V merzlih krajih, kjer daljše in huje zime razgrajajo, se mora na to tem bolje paziti. Ravno tako mora zidovje proti severju in zahodu čvrsteje kakor proti jugu in jutru biti.

(Dalje prihodnjič.)

Zakaj „Novice“ izpuščajo tihi e in pišejo črko r kot samoglasnik?

„Novice“, ki so odstranile zastarelo bohoričico in ustanovile novo pisavo, so čez 20 let — to gotovo ni prehitro — storile spet eno stopnjo naprej in začele letos pismenko r pisati kot samoglasnik, kakor se izgovarja, — tedaj: trd, prst, smrt itd. Že prejšnjih let bil je v „Novicah“ o tem govor; med jezikoslovci je to tako trdna, znana reč, da smo mi Slovenci poslednji, ki v tem resnici odpiramo vrata, ter se tudi v ti malenkosti bližamo ostalim Slovanom, kateri take besede kot mi izgovarjajo brez samoglasnika e.

Morebiti je ravno ranjki Metelko v svoji sicer izvrstno izdelani slovnici največ pripomogel, da se nismo do sedaj pravega poprijeli, ker po krivi neki misli, kot da ne bi poznal samoglasne narave te pismenke, v njegovo slovnico str. 3, pisal je: tãrd, smãrt, pãrst itd., kot da bi bil pred r polglasnik, kar pa ni res. (Glej Miklosiĉ vergl. Lautlehre str. 227. 230).

Kot samoglasnik, tedaj brez pred in za njim stoječega samoglasnika rabijo to pismenko stari Slaveni, Štokavci (razun Dubrovnika, kjer se čuje a), vsi Čehi (na Českem, Moravskem in Slovaškem), in mi Slovenci razun nekterih krajev na Hrvaškem, kjer se jasno čuje pismenka e na pr.: perst, kert itd. Po tako malem številu pa se vsaj ne bomo ravnali in ne zoper jasni izgovor in zoper pravila primerjajoče slovnice krivo pisali; vsaj se trudimo po vsaki poti, da, kolikor moč, pišemo po izgovoru.

Poslednji med Štokavci pisali so samoglasnik pred to pismenko književniki zagrebški, izgovarjaje se s tem, da se po Zagorju, tedaj med Kajkavci, čuje e. Sedaj se razun šolskih knjig že tudi največji del knjig v Zagrebu tiska kakor zahteva temeljita znanost.

Za one pa, kateri se plašijo besed: prst, krst, trd, misleči zmiraj le na pravilo nemške slovnice, da vsak zlog (Silbe) mora imeti samoglasnik, naj dodamo še troje:

Prvo: Mi Slovenci besede res izgovarjamo brez samoglasnika nemške slovnice, kar v nemškem jeziku ni; čmu bi tedaj pisali kar ne izgovarjamo? Drugo: Pismenka r je v takih besedah samoglasna (Selbstlaut), tako da tedaj ono pravilo velja tudi za nas, toda v duhu domačega jezika. Tretje: Mi bi s to pisavo radi pomagali vsakemu ptujcu, ki se našega jezika uči, da zadene pravi izgovor in ne bere, na priliko, tãrd, smãrt, čãrka itd.

Beseda o cerkvenem premoženju.

Ker se je poslednji čas mnogokrat ponavljana govorica nekterih časnikov, da vlada se misli cerkvenega premoženja polastiti, celó med ljudstvo zatrosila, ni čuda, da smo tudi mi že več pisem prejeli, v katerih nas prašajo: kako in kaj?

Vlada, kolikor nam je znano, še ni nikjer tega rekla, da v velikih svojih dnarnih zadregah misli po cerkvenem premoženju seči. Le belgiški časnik „Indep. Belge“ je črnil o tem, da vlada avstrijska namerava na cerkveno premoženje ali na tako imenovano premoženje „mrtve roke“ dnarja za-se na pòsodo vzeti, in v tem hipu so časniki vzeli to

reč v svoj pretres. Nekteri — pa celó malo je bilo takih kakor so „Presse“ in nje tovaršice — so zagovarjali bolj kakor odbijali tako posojilo, večina drugih pa se ostro ustavlja takemu početju. Čujmo s kratko besedo, kaj „Ost und West“ — naš nemški časnik o tem v obširnih pretresih piše:

Država — pravi — ktera po svojih civilnih in kazenskih postavah lastnino vsakega človeka varuje, mora ravno tako varovati premoženje vsake skupščine, združbe duhovne ali svetne (korporacije). To velja tudi od cerkvenega premoženja. Cerkev si je nekdanj pridobila premoženja in si ga pridobiva še dandanašnji; al kar ima, to je njeno, če je sèm ter tje tudi več kakor potrebuje. Naj je premoženje malo ali veliko, to je vse eno, da je le lastnina pravična. Če bi na to šlo, da bi se vlade smele povlastevati premoženja, kjer ga je velik kup, bi smele si ravno tako polastiti premoženja bogatinov, od katerih je znano, da imajo veliko več kakor potrebujejo. Pravica meri lastnino z enim vatlom, naj premoženje je cerkveno ali kakega drugega lastnika. Bog obvaruj, da bi obveljalo, kadaj kar je prav v satanovem duhu Francoz Proudhon rekel, da „premoženje je tatvina“. — Brez dovoljenja cerkve same tedaj nobena vlada nikakor nima pravice se polastiti cerkvenega premoženja; ako bi to storila, bilo bi to roparstvo, česar se konservativna vlada avstrijska celó vkriviti ne more. Ako bi pa cerkev v tako razposojenje dovolila, bilo bi to se vé da vse kaj drugega.

Pravica tedaj pred vsem govori zoper to. Drugo pa je, da bi ne bilo politično (pametno), kaj takega storiti, zakaj strašen hrup bi se vzdignil povsod, kterege nasledniki bili bi sila nevarni. In tretjič: vse to bi ne dalo državi zdatne pomoči, in vendar bi bila dežela za toliko revniša, za kolikor bi privatno premoženje na kant prišlo. Prodano ali zagotovljeno je blago kmali, — al ko je gospodar vse zapravil, s čim se more spet na noge spraviti?

Od nobene poštene in pravične vlade ni tedaj kaj takega pričakovati; francoska vlada je sicer leta 1789 cerkvi vse njeno premoženje vzela, žlahni gospôdi pa večidel, in duhovne je potem iz državne kase plačevala; al to je bilo početje velike prekucije, morebiti početje strašne sile, in noben zgodovinar se še ni predrznil, da bi ga bil zagovarjal kot početje pravično.

Tako mislijo tudi „Novice“.

Ozir po evropejskih narodih.

(Dalje.)

III. Pleme grško-latinsko.

Narodi tega korena spadajo z Arnavti ali Arbanasi k traški rodovini, ter so večidel po južni Evropi razširjeni.

Ti so:

Grki (Greki), prededje sedanjih Grkov (1½ milij.), katerih novogrški jezik se toliko od starogrškega klasičnega loči, kolikor novočeski od staroslavenskega.

Koliko milijonov je nekdanj grški stari jezik za svoj materni jezik imelo, se zdaj natanko in gotovo povedati ne more; toliko pa je resnica, da je ta krasni jezik sam iz sebe se razsnoval (razcvetel), ter tako čist (pristen) in nepokvarjen ostal, kakor je to današnjega dne samo slovan-skemu jeziku mogoče. Literatura (slovstvo) Grkov pa je do take stopnje dognanosti in popolnosti prišla bila, da so od tistega časa Grki učeniki vsem drugim narodom bili, in za tega voljo bo njih slava, akoravno jezik odmrje, večno živela.

2) Rimljani (ali Latinci); ta narod je tudi že odmril; njegovi (latinski) jezik se je po celem starem znanem svetu po mestih glasil in literatura latinska je tudi neumrjočo slavo dosegla.

Oba ta jezika, grški in latinski, se imenujeta učena

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi polji. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 60 kr., za pol leta, 1 fl. 80 kr. za četert leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 20, za pol leta 2 fl. 20 kr., za četert leta 1 fl. 15 kr. nov. dn.

V Ljubljani v sredo 5. februarja 1862.

Mokre hiše, njih napake in kako odvrniti jih.

(Dalje.)

3. Če so tla pritličnih poslopij z unanjim svetom enako visoke ali pa morebiti še nižje napravljene. Nobeno poslopje se ne smé tako napraviti, da bi bil pod v njem nižji od unanjega sveta, ampak mora saj za dve stopnji višji biti. Slab gospodar je, kateri tako ne zida, in le na to gleda, da se pri zidanju nekoliko stroškov prihrani; sam je kriv, da si napravi bolj močirne kakor suhe pohljstva, v katerih prebivavci radi ne stanujejo, in kar si skop gospodar enkrat pri nemarnem zidanju prihrani, pokvari pri dostikratni popravi podov, vrat in okin dostikrat po štirikrat več. Zato naj pritlične pode poviša kolikor more; kolikor so tla višje, tem boljše.

4. Če je zid okrog okin pretanek, ali če je oboj okrog njega le pol cegla debel, ga zmerzlina že pri majhnem mrazu prešine. Gorki zrak v sobah zgosti svoje sopare do kapel, in stene so skoz in skoz mokre in ta mokrota léd in srež napravi in kader se zid otaja, se jame po zidu cediti, zid je z merzlo okužno žlezo prepet in ta mokrota se od ene stene do druge razprostira. Zato naj vsak zid poleg okin saj po celem ceglju debel bode.

Še bolj se pa dá hiša mokrote obvarovati, če se kolikor toliko zid votel napravi. Doprni, to je, zid okrog okin, se napravi po ceglju debel in znotraj poleg njega se izpelje drug po $\frac{1}{2}$ ali po $\frac{1}{4}$ cegla debel, tako, da se pusti med obema za kake 3 palce široka votlina. Ta votlina se mora pa še nekoliko nižje napraviti kakor so tla. In tak zid ostane vedno suh in ga nobena zmerzlina lahko ne prešine, ker jo znotranji gorki zrak odganja. — Tako se dajo tudi celi mokri zidovi suhi napraviti, če se mokrota tudi z nobeno drugo rečjo lahko odpraviti ne dá.

5. Če so pa tla, na katerih je poslopje zidano, močirne, ali pa na kaki brežini, s katerih se mokrota proti zidu odceja. Tù se mora na najnižji strani pred poslopjem ob zidu precej globok vodotok skopati, da se va-nj mokrota odceja in kolikor je moč od zidú odvrta.

6. Če so sobe v hiši prenizke. Res, da se sobe, posebno na kmetih, nizke napravljajo, menda le zato, da toliko stroškov ne prizadenejo, ali pa da kurjava več zdá in da so gorkeje. Ta napaka se je še od tistih časov obdržala, ko so večidel le lesene hiše napravljali. Pri leseni hiši, ki je sama po sebi gorkeja od zidane, znajo sobe nižje biti; al vse drugače je pa pri sedanjih zidanih hišah, ktere morajo saj po 10 čevljev visoke sobe imeti.

7. Če se voda od kapov v tla odceja. Poslopja se tù in tam nahajajo, pri katerih poglavitni zid vèn sterli. Ko se je hiša zidala, podlaga gotovo ni iz tal stopila. To je priča, da svet okrog poslopja ni od strešne kapnice tako oplaknjen, ker ne kaplja toliko kapnice z majhnih streh, ampak le s tistih, ki so visoke in široke. Če se kapnica drugam odteka, in če je svet poleg hiše neutrjen, se mora gotovo v tla odcejati. Te mokrote, ki se je v tla pohljstva pod pôd razcedila, ni moč nikakor več usušiti tako dolgo, dokler se napaka ne odpravi, po kateri dežnica do hišnega

zidovja zateka. In ta napaka je tem večja, če so hišne tla nižje od zvanjega sveta, kar mi pa ni treba posebej dokazovati. Da se pa strešna kapnica zida v zemljo ne odceja, naj se strehni žlebi napravijo ali pa podkapni tlak, kateri vodo od zidovja odpeljuje.

8. Če se novo (frišno) zidovje prenaglo omeče (ofrajha) in se v komaj sozidanih hišah ljudje že vselijo. Če se premisli, koliko vode pride pri zidanju v hišno zidovje, in koliko časa je treba čakati, preden iz zidú ta voda do dobrega izhlapi, se lahko previdi, da ga mora sapa precej dolgo prepihovati, dokler se mokrota iz njega spravi. Če se tedaj mokri zid od obeh strani z ometom (frahom) in večkratnim frišnim belenjem kakor s kakošno kožo prevleče, mora mokrota v notranjem zidovju ostati. Če se ljudje preselijo v tako hišo, koj ko je gotova, večidel že v jeseni, jo pozimi zapro in močno kurijo, nastane po celi hiši mokrota z vsemi napakami, ki smo jih že zgorej v mislih imeli. Treba je tedaj, da se novo zidovje osuši, preden se ofrajha in pobeli in sicer močnejše, kamnito, proti severju in večeru stoječe delj časa, kakor šibkeje iz cegla zidano, ali proti jugu in jutru obrnjeno; ravno tako se mora zidovje pri tléh delj sušiti pustiti kakor ono gornjega nadstropja. V novo stanovanje naj se ljudje v jeseni nikar ne preselijo, ampak še le spomladi, ko se je po dostojnem prepihu popolnoma presušilo.

9. Če se hiši ne napravijo tako imenovane zimske oknice. Ima hiša pozimi le ene oknice, se zlo poté in zamrzujejo, ker na-nje od znotraj naravnost gorkota, od zunaj pa mraz udarja, in kadar se otajajo, se mnogo vode od njih na tla odceja, ki mokroto in vlažnost v hiši napravi. Če ste pa dvojne oknici, od zunej eno, od znotrej eno, je med njima zrak (luft), kateri med notranjim gorkim in unanjim merzlim zrakom srednjo gorkoto zderzuje tako, da se ne notranje ne unanje okna ne poté in ne zmerzujejo, če ni prav huda zima in trd mraz. Ker zraven tega dvojne oknici gorkoto bolj skup držite, se tudi precej pahliva (derv) prihrani, notranje okna pa dalj terpe, ako jih potna mokrota tako pogostoma ne moči. Zato naj bi nobena gospodarja nekolikšni stroški ne ostrašili pri napravi unanjih ali zimskih okin.

10. Če se poslopja, ki so se dalje časa za hleve rabile, v človeške stanovanjske prenaredé. Pri taci poslopih so tla precej globoko zamokle, zidovi z vlago prešinjani in s solitarjem prepeti, in ker so tla v hlevih po navadi z unanjo zemljo večidel enako visoke, dostikrat tudi nižje, zato je pa tudi pod v staniščah prenizek, in malokdaj v njih toliko visočine, da bi bilo treba tla nekoliko nasuti. Kdor hoče pa vendar le hlev v hišo prenarediti, naj jo napravi po pametnem prevdarku.

(Dalje prihodnjič.)

Gospodarska skušnja.

(Pitavne prešiče ješče obdržati). Če se prešičem navadna kerma iz kuhanega krompirja, korenstva, siratke, otrobov itd. daje, jo iz začetka požrešno žrejo in se